

Ankstyviausia Tytuvėnų miestelio praeitis neaiški. XIX a. būta nuomonių (Teodoras Narbutas, juo sekė kiti), kad toje vietovėje stovėjusi medinė Cidaro pilis, kurią 1296 m. netikėtai užpuolę ir sudeginę kryžiuočiai. Tačiau tokią hipotezę XIX a. pabaigoje atmetė apie Tytuvėnus rašę leidinio „Geografijos žodynas“ autoriai, nes tose apylinkėse nepastebėję kokios nors labiau įsidėmėtinos vietos, kur tokia pilis būtų galėjusi stovėti.

Literatūroje nurodoma, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras (1460 - 1506) Tytuvėnus kaip kraitį padovanojo buvusio Vilniaus vaivados Alekno Skudimantaičio dukrai Jadvygai, kuri ištekėjusi už Jono Kontautaičio, tapusi našle vėl ištekėjo už Stanislovo Bartošaičio, o jų duktė ištekėjo už Ivano Glebavičiaus. Iš tiesų Jadvyga (jos tėvo vardas dokumente neminimas) buvo ištekėjusi už Stanislovo Bartošaičio Mantautaičio ir jai (nes vyras tuo metu buvo Maskvos nelaisvėje) Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras 1503 m. spalio 22 d. patvirtino teisę valdyti vyto paveldėtus ir iškeistus dvarus įvairiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vietose. Tuos dvarus ir kaimus Mantautui (kituose šaltiniuose - Kantautui) buvo dovanojęs Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis, matyt, tuo metu, kai Mantautas apie 1438 m. ėjo Žemaičių seniūno pareigas, nes Kęsgailą buvo patekęs į nemalonę. Taigi tame 1503 m. dokumente paminėti ir Tytuvėnai, kuriuos dalijantis Mantauto valdas vietoj Lyduvėnų iš Mikalojaus Semetos gavo Stanislovas Bartošaitis. 1549 m. S. Bartošaičio valdas pasidalijo keturios seserys Glebavičiūtės ir pusseserė Ona Sapiegaitė; pastarajai atiteko Tytuvėnai.

1555 m. Tytuvėnų dvaras ar jo dalis Viduklės valsčiuje priklausė Ivanui Glebavičiui. Po jo mirties įpėdiniams dalijantis turtą surašytame dvaro inventoriuje minimas tik dvaras (miestelis neminimas, nes jis tuo metu galėjo priklausyti kitam savininkui). Dvarui priklausė 60 tarnybų, arba 112 dūmų. Gyventojai buvo neturtingi, nes inventoriuje pažymėta, jog dėl bado ir skurdo kasmet neatiduoda inventoriuje numatytų duoklių. Be valstiečių, dvarui priklausė dar keturios kelio bajorų sodybos.

1555 m. dvare pastatyta koplyčia, tačiau 1591 m. ją perėmė evangelikai. 1582 m. Kameneco kaštelionas ir lauko etmonas Mikalojus Sieniavskis Tytuvėnus įkeitė Šiaulių vietininkui Jonui Gruževskiui už 8000 lenkiškų auksinų. 1588 m. Mstislavlio kaštelionė Kristina Solomerecka ir kiti, pretenduojantys į Mikalojienės Sieniavskos turto paveldėtojus, bylinėjosi su Jonu Gruževskiu dėl Tytuvėnų. 1593 m. dekretu Vyriausiasis Lietuvos tribunolas priteisė trečdalį Onos Sapiegaitės turto Aleksandrui Pronskiui. 1593 m. Naugarduko pakamaris Adomas Chreptavičius už 200 kapų lietuviškų grašių pardavė dalį Tytuvėnų Kristupui Zenavičiui. 1593 m. Žemaičių žemės teisme LDK kancleris Leonas Sapiega dėl Tytuvėnų bylinėjosi su Jonu Gruževskiu; teismas Tytuvėnus priteisė kancleriui, o J. Gruževskis turėjo atgauti 2000 kapų lietuviškų grašių. Apeliacija į Tribunolą buvo sėkmingesnė L. Sapiegai, nes jam tą dvaro dalį, dėl kurios bylinėtasi, buvo užrašęs A. Pronskis. J. Gruževskis 1594 m. patvirtino, kad iš L. Sapiegos

gavo 2000 kapų grašių, ir įsipareigojo atiduoti visus dokumentus, susijusius su Tytuvėnais. 1594 m. gruodžio 1 d. Jonas Gruževskis pagal Tribunolo dekretą, kuriuo Tytuvėnai buvo priteisti LDK kancleriui Leonui Sapiegai, Tytuvėnus perdavė L. Sapiegos įgaliotiniui Ukmergės stalininkui ponui Danieliui Lvovičiui, dalyvaujant Žemaičių žemės teismo vykdytojui (vazniui) ponui Kristupui Sa-lomonovičiui, ponui Petru Jurgevičiui ir geriesiems žmonėms kviestiniams ponams Kristupui Vitkevičiui, Jonui Daugėlai, Povilui Stanislovaičiui. Perdavimo metu surašytas dvaro inventoriūs. Jame nurodoma, kad į dvarą įvažiuojama iš vakarų pusės pro senus užrakinamus vartus. Toliau smulkiai išvardijami dvaro pastatai ir nurodoma jų struktūra.

Tyrinėtojas S. Aleksandrovičius (S. Alexandrowicz) nurodo, kad miestelis pirmą kartą paminėtas 1581 m., tikriausiai jis įkurtas apie XVI a. vidurį, tuo labiau kad apie 1555 m. buvusi įsteigta koplyčia (1594 m. inventoriuje ji vadinama bažnytėle). Manytina, kad 1595 m. Batakių seniūnas Jonas Semeta už 200 kapų grašių dalį Tytuvėnų pardavė Ukmergės stalininkui Danieliui Lvovičiui. Tais pačiais metais D. Lvovičius už 200 kapų grašių kitą Tytuvėnų miestelio ir palivarko dalį nusipirko iš Pilypo Limonto ir jo žmonos Barboros Solomereckos, o už 150 kapų grašių įsigijo dar vieną dvaro dalį iš Jurgio Komajevskio. 1596 m. Naruševičius su žmona Marusia Solomerecka dalį Tytuvėnų už 160 kapų grašių pardavė Bresto vaivada Kristupui Zenavičiui. 1597 m. Smolensko kaštelionienė Halška Naruševičienė Tytuvėnų miestelio dalį dovanojo Leonui Sapiegai, o jis ją perleido Danieliui Lvovičiui. 1597 m. Polocko kaštelionas Vaclovas Semeta dalį Tytuvėnų perleido Batakių seniūnui Jonui Semetai, o jis pardavė Kristupui Zienavičiui. Be to, K. Zienavičius 1598 m. pirko ir kitas dvaro dalis iš Lvovičiaus, Bielevičiaus, Naruševičiaus ir Sapiegos. 1599 m. D. Lvovičius už 9000 lenkiškų auksinų pardavė jam dar vieną dvaro dalį. Taigi K. Zienavičius 1600 m. pradėjo valdyti turbūt visą dvarą su miesteliu.

Dažnas dvaro ar jo dalių bei miestelio savininkų keitimasis neskatino miestelio augimo ir klestėjimo. Tik K. Zienavičius, supirkęs žemės valdas ir sujungęs į didesnę dvarą, jį valdė 10 metų, nors kartais ir įkeisdavo. Įkeitimo ir perdavimo valdyti metu surašytuose inventoriuose yra žinių ir apie Tytuvėnų miestelį. Pavyzdžiui, 1605 m. jame buvo 41 gyvenama ir dvi tuščios sodybos. 1607 m. minimos tik 32 sodybos, beveik kiekvienoje buvo parduodamas („šinkuojamas“) alus ir degtinė. Vis dėlto miestelis nebuvo didelis. 1609 m. gegužės 12 d. K. Zenavičius Tytuvėnus už 11 000 kapų grašių pardavė LDK vėliavininkui ir Žemaičių žemės teismo teisėjui Andriejui Valavičiui. Pardavimo metu, 1609 m. gegužės 14 d. Vyriausiojo Lietuvos tribunolo aktų knygoje buvo surašytas dvaro inventoriūs. Norėdamas įamžinti savo ir savo pirmosios žmonos justinos Dolskos atminimą, A. Valavičius su antrąja žmona Kotryna Goslavska 1613 m. į Tytuvėnus pakvietė bernardinų vienuolius ir pažadėjo juos aprūpinti žemės valdomis ir pinigais. Kauno ir Vilniaus bernardinų vienuolynų atstovai, atvykę į Tytuvėnus, aptarė įsikūrimo ir būsimą vienuolyno ir bažnyčios statybos sąlygas.

Pirmuoju vienuolyno gvardijonu paskirtas Kauno bernardinų vienuolyno vyresnysis Bernardinas Švabas, dalyvavęs parenkant vietą vienuolynui. Pats A. Valavičius 1614 m. gegužės 1 d.

parašė bažnyčios ir vienuolyno statybos instrukcija, kurioje, be kita ko, nurodė, kad jis paskirs tiek žemės, kiek reikės vienuolynui ir bažnyčiai pastatyti, vienuolyno sodams, daržams ir tvenkiniams įrengti, kad skiria 10 000 auksinų bažnyčios ir vienuolyno statybai, tačiau architektą susirasti turi patys vienuoliai. Bažnyčia neturinti būti per daug didelė, o vienuolyne turėtų tilpti 12 vienuolių. Bažnyčia ir vienuolynas turėtų būti gražių proporcijų ir puošnūs, nes bažnyčia turinti tapti jo šeimos laidojimo vieta. Tuo metu ten buvusi medinė bažnytėlė ir klebonija buvo perduota vienuoliams. Tačiau fundatorius bažnyčios statyti nepradėjo, nes mirė 1614 m. rugsėjo 7 d. Dvarą pasidalijo broliai - Vilniaus vyskupas Eustachijus, Gardino ir Platelių seniūnas Paulius ir LDK išdininkas ir raštininkas, Upytės ir Gandingos tijųnas Jeronimas. Fundatoriaus žmona Kotryna netrukus ištekėjo už Povilo Sapiegos, bet vis dėlto 1620 m. atsiuntė 60 kapų lietuviškų grašių marmurinei A. Valavičiaus epitafinei lentai.

1618 m. sausio 11 d. susitarimu Eustachijus ir Paulius savo dalį - du trečdalius dvaro - perleido Jeronimui Valavičiui, kuris broliams išmokėjo po 10 000 auksinų. 1618 m. kovo 6 d. Jeronimas Valavičius, vykdydamas brolio Andriejaus pasižadėjimą, Tytuvėnuose bernardinams užrašė beveik 18 valakų žemės, pažadėjo dotaciją pinigais. Tų pačių metų kovo 26 d. fundaciją patvirtino valdovas Zigmantas Vaza. Nuo to laiko Tytuvėnuose pagrindiniu architektūros ir dvasinės kultūros objektu tapo bernardinų vienuolyno ir bažnyčios ansamblis, kuris išliko ir iki mūsų dienų. Vadovauti bažnyčios ir vienuolyno statybos darbams buvo pasamdytas vilnietis meistras Tomas Kasparas (Tomasz Caspar). Vienuoliams nesutariant dėl ansamblio statybos vietos, T. Kasparas jiems kartą pareiškė, kad naktį sapnavęs ant kalvelės prie tvenkinio „žybsint žvakele, kurios ir didi viesulai užgesinti nevalioja“, ir tada vienuoliai pritarė, kad bažnyčia turinti stovėti toje vietoje, kaip tik ten jai vietą buvo numatęs ir fundatorius. Vis dėlto bažnyčios ir vienuolyno statyba vyko lėtai, nors tuo rūpinosi ir negailėjo lėšų visi broliai Valavičiai. Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius rėmė lėšomis, pirkto paveikslus, apmokėjo už Vilniuje nulieta didį varpą, kurį į Tytuvėnus rogėmis gabeno keliolika arklių. Pirmiausia turbūt pastatytas vienuolynas, ir tik 1633 m. bažnyčia, kuri konsekruota 1635 m. lapkričio 1 d.; jai suteiktas Angelų Svč. Mergelės Marijos titulas. Tuo pačiu metu buvo statomi ir vienuolyno ūkio trobesiai.

Jeronimas Valavičius 1618 m. birželio 30 d. Vilniuje išdavė privilegiją, kurioje Tytuvėnų dvaro pareigūnams nurodė prižiūrėti, kad dvaro valdiniai sekmadieniais ir per šventes eitų į bažnyčią, arba būsią nubausti revizorių nustatytomis bandomis. Taip pat įsakė panaikinti visas smukles kaimuose. Valstiečiams, turintiems kokius gėrimus parduoti, įsakyta vežti į miestelį. Prekymečius ir turgus leido toliau rengti ir iki atskiro nurodymo atleido nuo turgaus rinkliavos, tačiau dvaro prievaizdas turėjo prižiūrėti, kad į turgų nevestų ir nepardavinėtų sergančių galvijų. Prekiautojai, šaltkalviai, kalviai, siuvėjai ir kitokie amatininkai buvo atleisti nuo mokesčių ir darbo dvare, tačiau už naudojamą žemę turėjo mokėti činšą. Naujai įsikuriantys ir statantys namus amatininkai, prekiautojai ar paprasti miestelėnai 7 metus atleidžiami nuo činšo ir kitokių prievolių, bet vis dėlto pasiliekančią teisę tvarką keisti pagal pasiųstų revizorių sprendimą. Tie paprasti miestelėnai, kurie nesiimsią jokio verslo ar amato; ir toliau turi atlikti prievolės dvarui, mokėti činšą bei gali būti siuntinėjami su laiškais. Taigi J. Valavičius siekė, kad Šalia vienuolyno augtų ir miestelis.

1636 m. mirus J. Valavičiui, Tytuvėnai atiteko Teklei Valavičiūtei, ištekėjusiai už Aleksandro Liudviko Radvilos. 1655 m. liepos 10 d. Tytuvėnų dvaro inventorių surašytas LDK raikytojo ir Apso seniūno kunigaikščio Mykolo Kazimiero Radvilos. Jo nurodymu dvaras trejiems metams išnuomotas Bresto stalininkui Povilui Zarankai Horbovskiiui ir jo žmonai Zofijai Gradovskai. Inventoriuje smulkiai aprašytas didelis dvaro namas, su 4 kaminiais, mūrytais skliautuotais rūšiais. Antrame aukšte buvo dvaro savininkų kambariai. Juose minimos koklinės krosnys su herbais, stalai, suolai. Smulkiai aprašyti ir kiti dvaro pastatai. Sumūrytas, bet dar nenubaltintas dviejų aukštų lobynas su rūšiu. Jame buvo laikomos 4 patrankos su ratais ir geležimi kaustytais lafetais. Netoli lobyno užveistas nemažas sodas. Į miestelio pusę vedė vartai su dviem kambarom, seklyčia ir priemene viršuje. Tarp tvenkinių stovėjo nauja pirtis. Už didžiojo namo minimas parkas, kurio viduryje stovėjo senas rotondos tipo statinys su 6 langais, smailiu stogu su bokšteliu, tačiau jį dengęs malksnų stogas apibūdinamas kaip supuvęs, o pats parkas apleistas ir užžėlęs. Priešais didįjį namą vidury darželio ant stulpo buvo alavinis kompasas. Į miestelio pusę, priešais dvaro vartus, išsidėstęs palivarkas, ten stovėjo tarnautojo (prievaždo) namas ir kiti pastatai. Romaniškių dvarelis jau taip pat vadinamas palivarku. Dvaro teritorijoje buvo 7 ežerai, iš kurių trys atiduoti bernardinams. Jiems buvo atmatuota ir 10 iš 100 valakų girios.

Tytuvėnai gerokai nukentėjo 1655 - 1660 m. ir Siaurės karo metu. 1701 m. gruodžio mėnesį juos užėmė švedų karaliaus Karolio XII kariuomenė, 1708 m. Rusijos caro Petro I kareiviai įsilaužė į vienuolyną, ir užmušė kelis vienuolius, išplėšė bažnyčios lobyną. Nukentėjo ir miestelis, nes nurodoma, kad 1711 m. jame nebuvo likę nė vieno gyventojų. Nors Tytuvėnų dvaras ir miestelis priklausė Radvilų giminei, tačiau jie, turėdami pakankamai kitų rezidencijų, dvarą su miesteliu įkeisdavo kitiems. Žinoma, kad XVIII a. pirmojoje pusėje toks dvaro valdytojas buvo Kazimieras Zaranka. Beje, 1724 m. gruodžio 20 d. jis gavo valdovo Augusto II privilegiją, suteikiančią teisę Tytuvėnuose rengti turgus. Tai miesteliui padėjo vėl atsikurti ir 1755 m. čia jau buvo 18 dūmų. Gyventojai ėjo 2 dienas lažą ir 12 skubos darbų per metus. 1760 m., kai dvaro savininkas Mykolas Kazimieras Radvila įkeitė dvarą Starodubo paseniūniui Antanui Abramavičiui, Tytuvėnų miestelyje buvo tik 21 sodyba ir didelė dvarui priklausanti smuklė, o dvaro sodyboje minimi rūmai, mūrinis lobynas ir kiti pastatai. 1765 m. spalio 26 d. surašytame dvaro inventoriuje minima, kad dvaras vietomis aptvertas tvora su malksnų stogeliu. Į dvaro teritoriją galima patekti pro trejus vartus. Ant mūrinių pamatų stovėjo dviejų aukštų rūmai su priėngiu ir mūrytais skliautuotais rūšiais. Dokumente smulkiai aprašytas kiekvienas kambarys. Tebestovėjo mūrinis lobynas, kiti gyvenamieji ir ūkio pastatai. Miestelyje buvo 51 sklypas prie turgavietės ir gatvės, taip pat 4 daržų sklypai, tačiau buvo tik 18 dūmų ir dvaro smuklė. Daugelis sklypų buvo neužstatyti. Miestelėnai turėjo dirbti dvarui 29 lažo dienas per savaitę, 180 dienų skubos darbų per metus. Kaip būsimą darbo jėgą suregistruota 11 sūnų, kaip reali traukiamoji jėga - 14 arklių, 12 jaučių. Miestelio mokesčiai sudarė 351 auksiną 2 grašius. Visos dvaro pajamos (su kaimais) buvo 1916 auksinai 23 grašiai. Romaniškių palivarko pajamos - 1298 auksinai 14 grašių. Tačiau buvo ir kitų pajamų - smuklių, pievų, miško, ežerų nuoma ir kt.

Tuo tarpu vienuolyno pastatų plėtimu rūpinosi patys vienuoliai. 1736 m., kaip vienuolyno komplekso dalis, iškilo mokykla bajorų vaikams (ji tikriausiai buvo įsteigta 1616 m.), 1764 - 770 m. prie mokyklos pristatytas naujokynas. Tačiau mokinių būta nedaug. Buvo atliekami ir kiti vienuolyno ir bažnyčios remonto darbai: tik 1735 m. pastatytas antrasis bažnyčios bokštas, rekonstruotas bažnyčios frontonas. 1799 m. bokštai buvo nutinkuoti, ant jų atsirado bajorų, dovanojusių lėšų remontui ir statyboms, inicialai. 1772 -1773 m. prie bažnyčios ir vienuolyno pristatytos arkadinės galerijos, skirtos Kryžiaus keliui įrengti; jos formuoja erdvę keturkampį kiemą, kurio centre 1775 m. pastatyta koplyčia, daugelio maldininkų lankymosi objektas, mat joje ir Kryžiaus kelio koplytėlėse yra iš Palestinos - Kristaus Golgotos kelio - atvežtos žemės. Koplyčios fasade - jos fundatoriaus Jurgio Gružcvskio herbas.

XIX a. pradžioje miestelis buvo nedidelis, netgi mažesnis už buvusį XVII a., pavyzdžiui, 1821 m. Tytuvėnuose buvo 53 dūmai ir vienuolynas su 17 vienuolių. 1833 m. miestelyje buvo tik 35 mediniai namai, dvi mokyklos, smuklė, gyveno tik 137 žmonės. Miestelis gerokai nukentėjo per 1831 m. sukilimą. 1831 m. Tytuvėnuose pas A. Pšeciševskį susirinkę 12 slapto sukilėlių komiteto narių nutarė sukilimą Žemaitijoje pradėti kovo 26 d., tačiau sukilimas pradėtas diena anksčiau. Tytuvėnuose birželio 21 d. sukilimo valdžios atstovai išrinko Žemaitijos centrinę vyriausybę, kuri turėjo veikti prie Žemaitijos ginkluotųjų pajėgų vado pulkininko J. Šimanovskio štabo. Tačiau Laikinoji lenkų centrinė vyriausybė Lietuvoje Žemaitijos vyriausybės nepatvirtino ir ji birželio 30 d. savo veiklą nutraukė. Tytuvėnuose buvo įkurtas didelis šovinių ir patrankų sviedinių fabrikas - laboratorija, kuriai vadovavo Žemaitijos sukilėlių artilerijos majoras, buvęs Raseinių apskrities pijorų mokyklos mokytojas K. Vagneris. Iš visų gyventojų buvo renkama geležis, ketus, bronzos, švinas, anglis ir kitos ginklų ir amunicijos gamvai reikalingos medžiagos, daiktai. Vienuolyne buvo įrengta liginė, sukauptos maisto atsargos, miestelis apkastas žemės pylimu, vienuolynas ir kiti mūriniai pastatai įtvirtinti gynybai, įrengtos šaudymo angos. Rusams pasitraukus iš Šiaulių, J. Šimanovskis Tytuvėnuose paliko nedidelę įgulą ir birželio 27 d. išžygiavo į Šiaulius, tačiau liepos 3 d. kaudamiesi sukilėliai Šiaulius turėjo palikti ir vėl atsitraukti į Tytuvėnus. Liepos 6 d. po nepavykusio Vilniaus puolimo Tytuvėnuose susirinko sukilėlių vadai A. Gelgudas, D. Chlapovskis, F. Rolandas ir J. Šimanovskis. Pastarojo iniciatyva buvo nutarta liepos 8 d. dar kartą pulti Šiaulius, tačiau puolimas nepavyko, daug sukilėlių žuvo. Likę gyvi Raseinių apskrities sukilėliai pasiskirstė į mažesnius būrius ir ketino pradėti partizaninį karą, vėliau taip pat daug jų žuvo ar atsidūrė tremtyje, tik nedaugeliui pavyko išvengti represijų ir sugrįžti į namus. Nors Tytuvėnai buvo vienas iš sukilėlių centrų, tačiau 1832 m. caro valdžia, naikindama daugelį vienuolynų, Tytuvėnų nelietė ir priskyrė etatinių kategorijai. Tytuvėniškiai vėl kaupė jėgas naujoms kovoms už laisvę.

Vyskupas Motiejus Valančius 1857 m. birželio 21 d. Tytuvėnuose pašventino ponų Pšeciševskių kolumbarijų ir suteikė sutvirtinimą 470 asmenų. Tytuvėnų gyventojai aktyviai dalyvavo ir 1863 m. sukilime. Aplinkiniuose miškuose 1863 m. stovyklą buvo įsirengę Raseinių apskrities karinio viršininko Zigmanto Citavičiaus vadovaujami sukilėliai. Balandžio 5 (kovo 24) d. rusų kuopa surado sukilėlius ir juos atakavo. Nors stovykla buvo apsaugota dviem eilėmis medžių užtvary, iš šonų — pelkių, sukilėliai neįstengė atsilaikyti ir turėjo trauktis. Žuvo apie 40 sukilėlių ir jų

vadas Z. Citavičius bei jo adjutantas Stankevičius, 5 sukilėliai pateko į nelaisvę. Priešas paėmė 50 šautuvų, 35 dalgius, kardų ir kitų reikmenų. Likusius sukilėlius surinko Z. Citavičiaus būryje kavalerijai vadovavęs Mykolas Puidokas (buvęs Tytuvėnų dvaro ekonomas). Gegužės ir birželio mėnesiais ties Tytuvėnais kovėsi Stanevičiaus ir Povilo Bagdonavičiaus vadovaujami sukilėliai. Dar kartą Tytuvėnų miške sukilėliai su priešu kovėsi gruodžio 29 (17) d. Tada žuvo būrio vadas Rozvodovskis. Įtarus, kad vienuoliai irgi dalyvavo sukilime ar bent jau jį rėmė, 1864 m. vienuolynas buvo uždarytas, Valavičių ir pačių vienuolių užsieniuose supirkta biblioteka išvežta. Žemaitija neteko dar vieno kultūros židinio.

Kaip nurodo V. Merkys, „Tytuvėnų bažnyčios apgynimas buvo didžiausias Valančiaus, kaip Kauno belaisvio, laimėjimas. Vyskupo ir masinis katalikų pasipriešinimas bažnyčios uždarymo iniciatorius pamokė, kad Lietuvos katalikų atžvilgiu rusų administracija turi imtis kur kas lankstesnės politikos“. Carinėse įstaigose ilgai buvo sprendžiama, kam panaudoti uždaryto vienuolyno pastatus. Dalis vienuolyno buvo atiduota klebonijai (mat bažnyčia vis dėlto liko katalikų rankose, tik netoliese 1874 m. buvo pastatyta cerkvė). Nenaudojama ir neremontuojama vienuolyno dalis apiro. Nenorint skirti lėšų remontui, 1887 m. Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu apirusi dalis buvo nugriauta. Vėliau, bažnyčia ir vienuolynui nukentėjus per Pirmąjį pasaulinį karą (pro Tytuvėnus 1915 m. gegužės - liepos mėnesiais ėjo fronto linija), jie buvo remontuojami jau susikūrus Lietuvos Respublikai - 1923 ir 1930 metais. Po Antrojo pasaulinio karo didesni pastatų restauravimo darbai vyko 1961 - 1973 metais. Spaudos draudimo metu ne vienas tytuvėniškis caro žandarų buvo sugautas nešantis ar skaitantis lietuviškas knygas, remiantis jų platintojus, - staiga užklupti ar išduoti kaimynų turėjo kentėti kratas, kalėjimą (Feliksas ir Juozas Matuzai) ir tremtį. Tytuvėnai buvo vienas iš tų punktų, per kuriuos draudžiama spauda patekdavo į kitas Lietuvos vietas.

1868 m. Tytuvėnuose gyveno 753 žmonės, iš jų 399 katalikai, 291 žydas, 55 liuteronai, 8 stačiatikiai. Pagal užsiėmimą - 63 žemdirbiai, 174 prekybininkai, 64 amatininkai, 452 vertėsi kuo kas galėjo. Miestelyje buvo 138 gyvenamieji namai, stovintys prie gatvės (iš jų tik vienas mūrinis), 150 - kiemuose (vadinasi, iš viso 288 gyvenamieji namai), 1 krautuvė, 2 smuklės, 1 odos dirbinių dirbtuvė ir 3 puodžių dirbtuvės. Prekymečių nebuvo, turgus vykdavo trečiadieniais. Be to, veikė liaudies mokykla (pamokos vyko rusų kalba, buvo vienas mokytojas ir 30 mokinių).

Taigi, kaip matyti, patys Tytuvėnai labiau išaugo XIX a. antrojoje pusėje. Tuoj po Pirmojo pasaulinio karo miestelyje buvo 200 sodybų, gyveno 1164 žmonės. Radvilų giminė bene ilgiausiai iš visų kitų buvo Tytuvėnų savininke, kol 1808 m. dvarą nupirko Šiaulių apskrities pakamaris Jonas Burba. Netrukus jo dukra Celina ištekėjo už Adolfo Pšeciševskio ir Tytuvėnus valdė Pšeciševskiai, pagaliau 1866 m. Pšeciševskių duktė, irgi Celina, ištekėjo už Izidoriaus Romerio, ir 1882 m. dvarą paveldėjo Eugenijus Romeris. Jis 1911 m. vedė dailininkę Sofiją Dembovskytę. Pirmojo pasaulinio karo metais jie buvo pasitraukę į Aninską (prie Vitebsko),

XVI - XIX a. miestelio istorija

Parašė Administrator

Penktadienis, 10 Gruodis 2010 08:46 - Atnaujinta Penktadienis, 10 Gruodis 2010 09:42

1918 m. grįžo į nuniokotą dvarą. Sofija išgarsėjo kaip portretistė, surengė parodas Rygoje ir Šiauliuose. Deja, ramus kūrybinis gyvenimas truko neilgai, kaip ir daugelis išsilavinusių Lietuvos žmonių, 1941 m. birželio 16 d. Romeriai buvo išvežti į Sibirą; ten Eugenijus mirė po poros metų, o Sofija - 1972 m. Kanadoje. Sūnus Andrius Tytuvėnus paliko 1942 m., Lietuvoje vėl apsilankė 1989 m. (vėliau 1991 ir 1992 m.), savo įspūdžius aprašė Paryžiuje leidžiamo lenkų žurnalo Kultūra puslapiuose. Iš tų prisiminimų ir senų inventorių tik ir galime susidaryti vaizdą apie buvusį dvarą.

Nors XVI - XVII a. miestelis savo dydžiu ne ką nusileido net kai kuriems Magdeburgo teisę turintiems mažiesiems Lietuvos miestams, tačiau neturėdamas savivaldos teisių neturėjo ir herbo. Dabar, kai dauguma Lietuvos Respublikos miestų ir miestelių turi savo herbus, toks herbas dailininko Arvydo Každailio buvo sukurtas ir Tytuvėnams. Jį 2002 m. rugpjūčio 19 d. patvirtino Lietuvos Respublikos Prezidentas. Herbo raudoname lauke už arkados vaizduojama sidabrine bažnyčia su auksiniais kryžiais ir skulptūrele centrinio bokšto nišoje. Sidabrinės arkados vidurinėje raudonoje nišoje - auksinis bernardinų simbolis: žiede dvi sukryžiuotos rankos.